

Σωματική έκφραση, πολιτισμός και εκπαίδευση

Ενότητα 3: Η ιστορία του σώματος στη Δύση

- Η εξέλιξη
- Το ιδανικό σώμα
- Το γυναικείο σώμα
- Η μεταμόρφωση του σώματος
- **Το «άνοιγμα» του σώματος**
- **Η εμπορευματοποίηση του σώματος**

Βασιλική Ρήγα

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Τ.Ε.Ε.Α.Π.Η.

Το άνοιγμα του σώματος

- Οι Αιγύπτιοι άδειαζαν τις κοιλιές και το κρανίο για να ταριχεύσουν το σώμα και όχι για να μελετήσουν το εσωτερικό του
- Ο Ιπποκράτης ποτέ δεν άνοιξε ένα πτώμα
- Στην περίοδο του Μεσαίωνα το σώμα αντιμετωπιζόταν ως ένας μικρόκοσμος του σύμπαντος, επομένως κυριαρχούσαν μια σειρά από περιορισμούς στη διαχείρισή του και οι ανατόμοι δεν μπορούσαν να επέμβουν πάνω του. Κάτι τέτοιο θα αποτελούσε βλασφημία απέναντι στην ευρύτερη φύση και κίνδυνο να προκληθεί διαταραχή της συνολικής ισορροπίας μεταξύ φύσης και κοινωνίας
- Ο13^{ος} αι. είναι η εποχή του ανοίγματος. Το 1230 ο Φρειδερίκος II, Γερμανός αυτοκράτορας, εξέδωσε διαταγή ότι απαγορεύεται να εξασκείς την ιατρική αν δεν έχεις κάνει 1 χρόνο ανατομία σε ανθρώπινα σώματα
- Τον 14^ο αι. η εκκλησία υποχωρεί αναγκαστικά

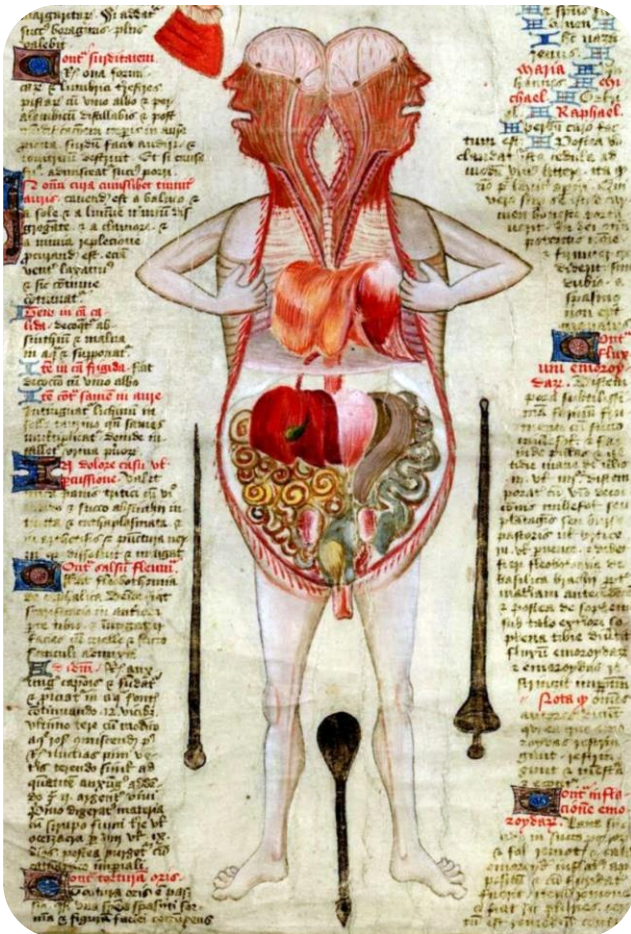

Το άνοιγμα του σώματος

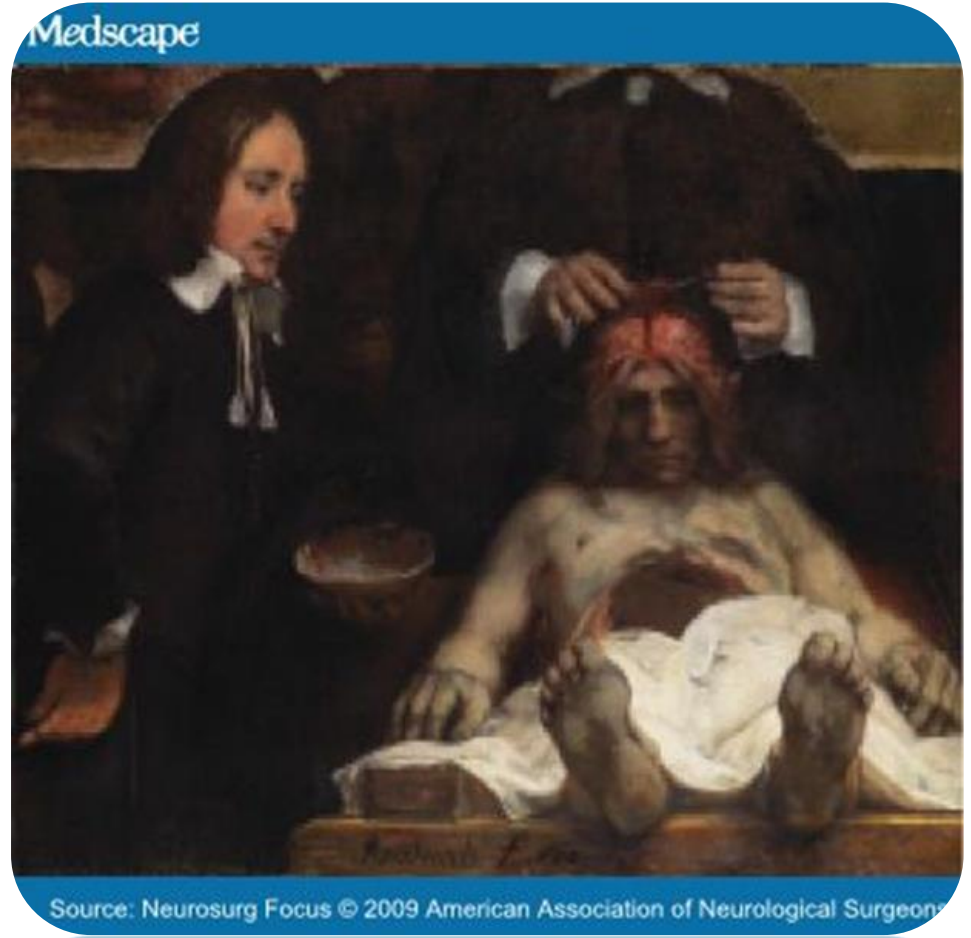
- Στην Αναγέννηση το πτώμα είναι απλά μια μηχανή που σταμάτησε να λειτουργεί. Η καινοτομία που έφερε ο Da Vinci είναι η εφαρμογή των κανόνων της προοπτικής απεικόνισης στην ανατομία
- Το έργο *De humani corporis fabrica* (1543) του André Vésale είναι το πρώτο μεγάλο βιβλίο ανατομίας της δυτικής ιατρικής και το πρώτο που δείχνει τη μεθοδολογία και τα εργαλεία για την ανατομία
- Στα τέλη του 17^{ου} αι. το άνοιγμα των σωμάτων έγινε θέαμα: το αμφιθέατρο γέμιζε και γινόταν η παρουσίαση
- Στα τέλη του 19^{ου} αι. η ιατρική εστιάζει στη μελέτη όχι πλέον της ανατομίας των οργάνων αλλά της λειτουργίας του οργανισμού και της δυναμικής σχέσης των οργάνων μεταξύ τους

Το άνοιγμα του σώματος

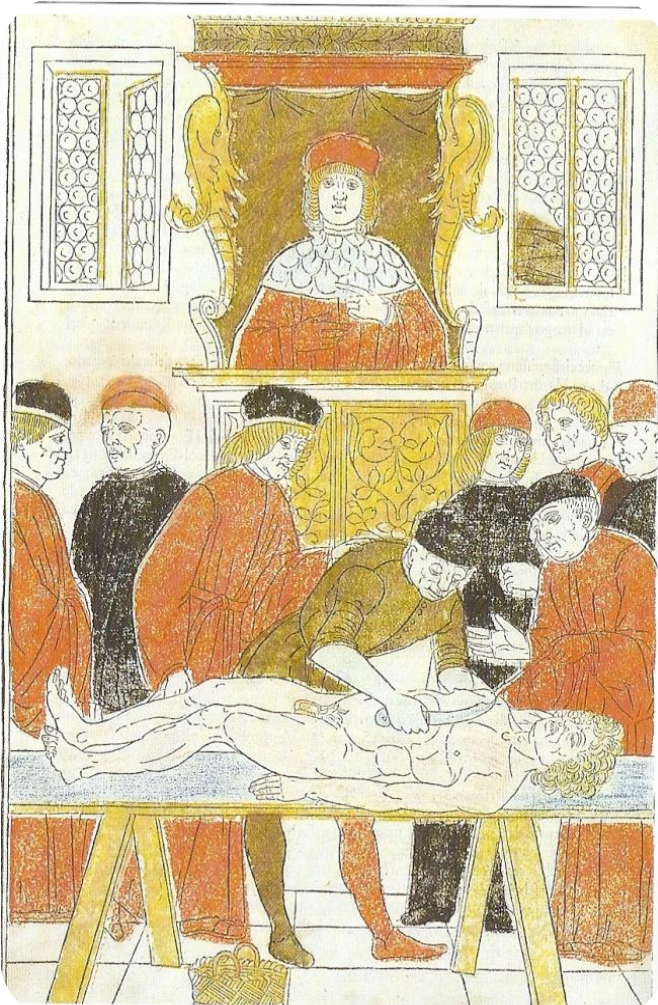
John Arderne, *De arte phisicali et de chirurgia*, England ca. 1425. Stockholm, Kungliga biblioteket

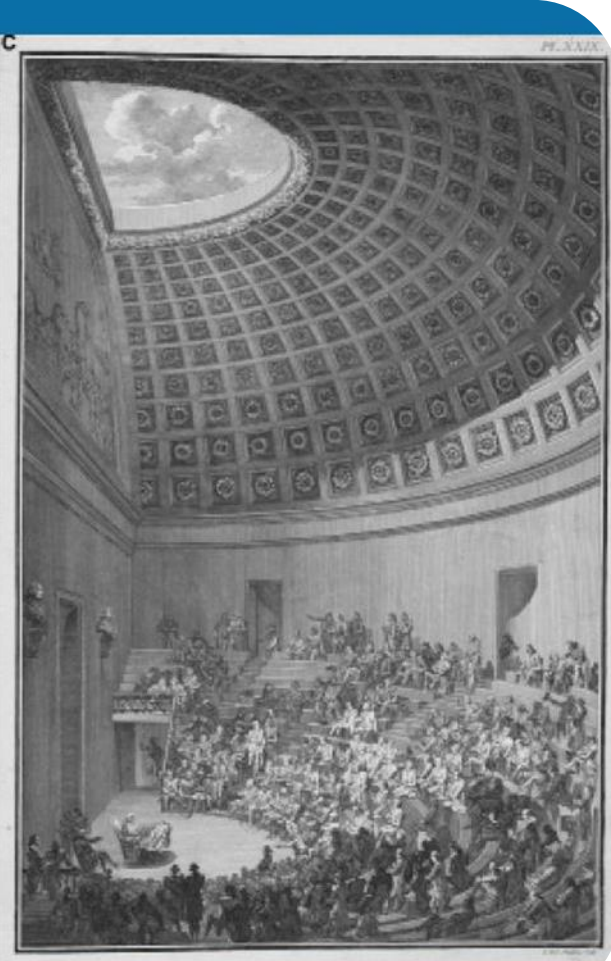
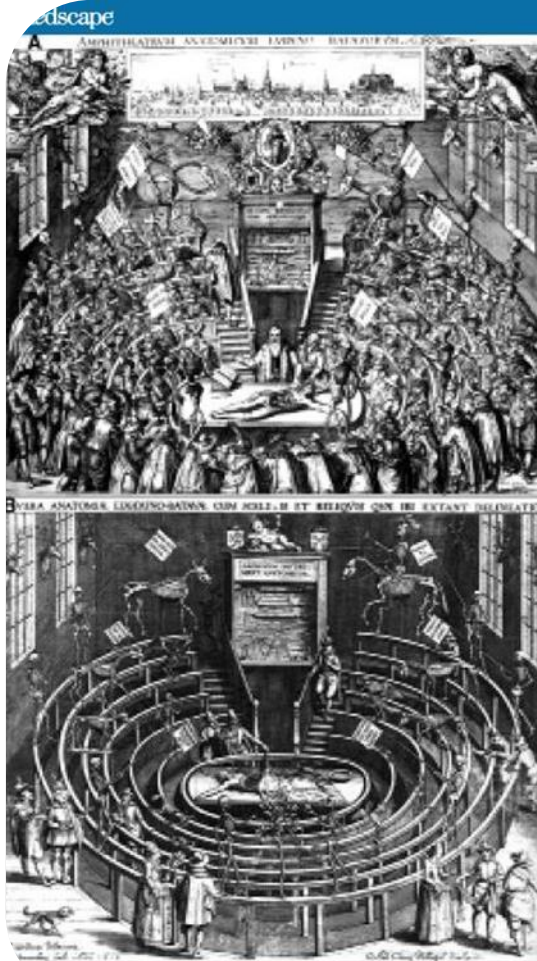
Source: Neurosurg Focus © 2009 American Association of Neurological Surgeons

Anatomy Lesson of Dr. Deyman, oil on canvas, by Rembrandt van Rijn (1656)

Το άνοιγμα του σώματος

Jean de Ketham, *Leçon d'anatomie*, *Fasciculus Medicinae*, Venise, 1491, Musei Civici, Padoue

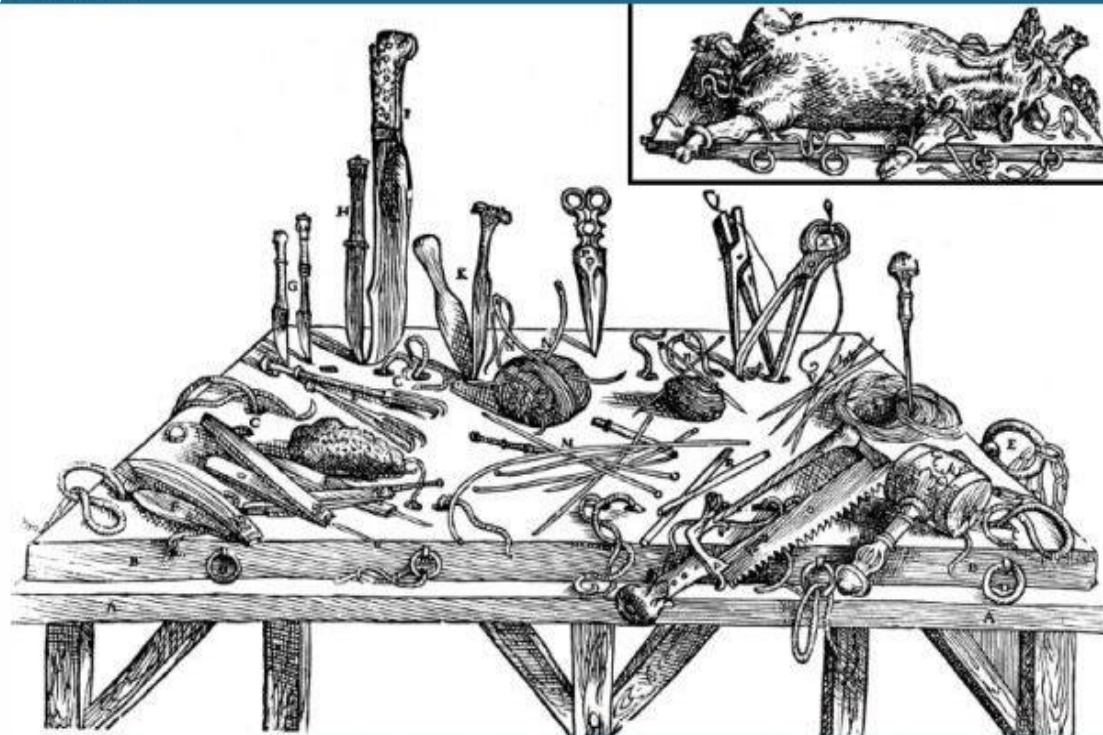

Source: Neurosurg Focus © 2009 American Association of Neurological Surgeons

Illustrations of different anatomy theaters (16th a.)

Το άνοιγμα του σώματος

Medscape

Source: Neurosurg Focus © 2009 American Association of Neurological Surgeons

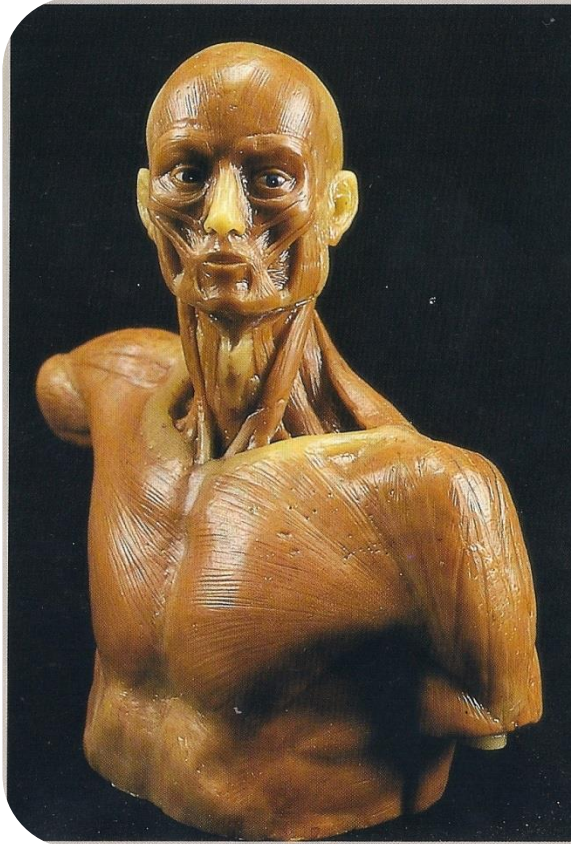
Source: Neurosurg Focus © 2009 American Association of Neurological Surgeons

Table with instruments used by Vesalius in anatomical dissections and lessons (16th ci.)

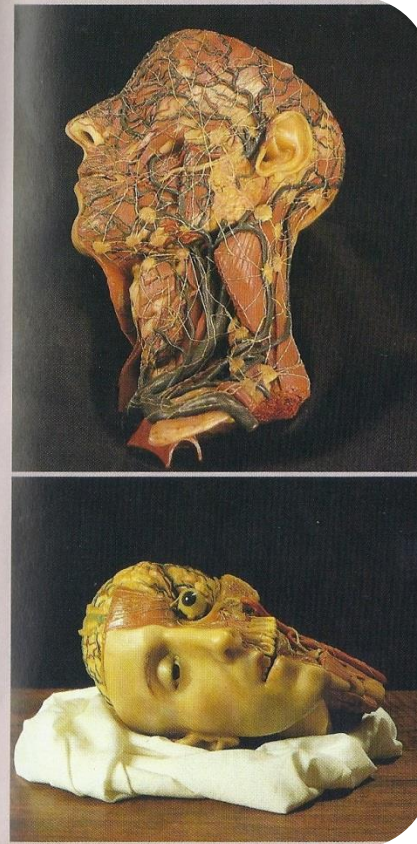

Jacques Fabien Gautier d'Agoty,
*Myologie complète en couleur et
grandeur naturelle*, 1746

Το άνοιγμα του σώματος

André-Pierre Pinson, Ecorché humain (musculature superficielle), Laboratoire d'Anatomie comparée du Muséum National d' Histoire Naturelle, Paris, 1780

Carlo Calenzuoli, 1820, Artères et nerfs du cou et de la face

Στα τέλη του 17^{ου} αι. αναπτύσσεται η **κηροπλαστική** στην Μπολόνια και τη Φλωρεντία. Η δόξα της θα είναι εφήμερη και τελειώνει τέλη του 19^{ου} αι.

Το άνοιγμα του σώματος

- Το 1895 ο φυσικός Γερμανός Wilhelm Conrad Röntgen ανακαλύπτει τις ακτίνες Χ. Τώρα το σώμα διαπερνάται χωρίς να ανοιχθεί ή να αγγιχθεί, γίνεται διάφανο...

Το άνοιγμα του σώματος

- Ο σκελετός αποτελεί πλέον την εικόνα του θανάτου. Αυτό φαίνεται ξεκάθαρα και στην αμερικάνικη αφίσα του 1^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου

Flagg's famous Uncle Sam (U.S.) recruitment poster (James Montgomery Flagg)

Το άνοιγμα του σώματος

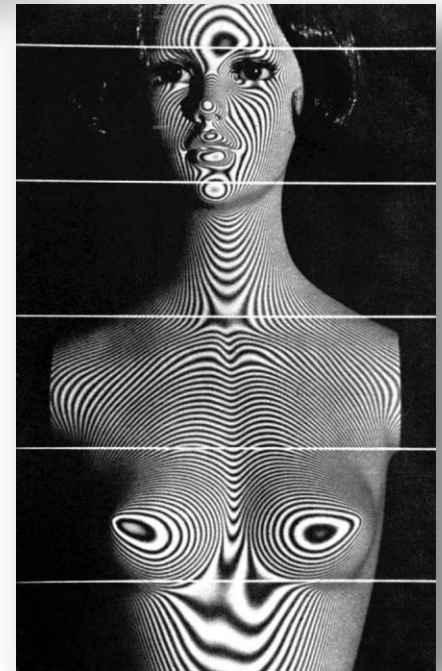
- Το 1930 ο Franz Tschackert δημιούργησε σκελετό από συνθετικό υλικό με λαμπάκια που αναβόσβηναν. Ο άνθρωπος αυτός (γυναίκα) χρησιμοποιήθηκε από τη ναζιστική προπαγάνδα σχετικά με το θέμα της υγιεινής και έγινε η εικόνα του «καθαρού ανθρώπου». Η διαφάνεια του ανθρώπινου σώματος γοητεύει και φεύγουμε πλέον από τα μακάβρια θεάματα που εκμεταλλεύονταν και στα διάφορα πανηγύρια

Franz Tschackert, L'Homme de verre, 1930

Το άνοιγμα του σώματος

- Το 1979 ο Άγγλος φυσικός Godfrey Hounsfield δημιουργεί το πρώτο σκάνερ Χ στην ακτινολογία και μετά δημιουργείται η μαγνητική, το σπινθηρογράφημα, η θερμογραφία, η γεωγραφική απεικόνιση

Hiroshi Takasaki - Geographic
Photo of a Woman, 1971

Το άνοιγμα του σώματος

Η ανάπτυξη της ιατρικής γνώσης και τεχνολογίας:

- κατέρριψε πολλά από τα βιολογικά όρια τα οποία προκαθόριζαν το σώμα (επέκταση ορίων ηλικίας, αλλαγή φύλου, θεραπεία παραδοσιακά ανίατων ασθενειών)
  - προσέφερε ασύγκριτες δυνατότητες ελέγχου του σώματος
  - οδήγησε σε μία κρίση αναφορικά με την ταυτότητα, με το τι είναι το σώμα και σε τι μπορεί να μετατραπεί
  - βοήθησε τα άτομα (με αναπηρίες) να κάνουν πράγματα που αλλιώς δεν θα μπορούσαν, τονίζοντας όμως τη διαφορετικότητά τους, επεκτείνοντας την κοινωνική διάκριση
-

Το άνοιγμα του σώματος

- Η **πρόληψη** έγκειται στη γενικευμένη επιτήρηση του υποκειμένου χωρίς να χρειάζεται να υπάρχει επαφή με το υποκείμενο καθαυτό
  - Η έννοια της **επικινδυνότητας** (και η συνακόλουθη προσβολή του σώματος) αποτελεί σημαντική εννοιολογική κατηγορία για τον προσδιορισμό της ανάπτυξης, κατασκευής και λειτουργίας του σώματος στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες: στις παραδοσιακές κοινωνίες ο κίνδυνος ήταν προσωπικός και ατομικός, αντιληπτός και ορατός. Αντίθετα στις σύγχρονες παγκοσμιοποιημένες κοινωνίες ο κίνδυνος έχει γίνει απρόβλεπτος, αόρατος και δημοκρατικός, καθώς δεν εμφανίζεται επιλεκτικά (π.χ. στους φτωχούς), αλλά στο σύνολο του πληθυσμού και των κοινωνικών ομάδων ανεξάρτητα από προνόμια και θέσεις (Αλεξιάς, 2006)
-
-

Το άνοιγμα του σώματος

- Οι **ασθένειες** από οξείες έγιναν χρόνιες
- Το σώμα τίθεται σταδιακά στο περιθώριο, καθώς οι εξετάσεις θεωρούνται η αντικειμενική εικόνα του
- Τα συστήματα υγείας εστιάζουν όχι στην καταπολέμηση της ασθένειας αλλά στην εξασφάλιση ενός ικανοποιητικού επιπέδου διαβίωσης
- Η **υγεία** δεν είναι πλέον η ανυπαρξία ασθένειας, αλλά η κατάσταση πλήρους ευεξίας σε μια σειρά από διαστάσεις συμπεριλαμβανομένου και του σώματος (WHO)

Το άνοιγμα του σώματος

- Στις σύγχρονες κοινωνίες επικρατεί η τάση να ταυτίζεται το όμορφο και το υγιές (ως επέκταση του καταναλωτικού πνεύματος) και η **πλαστική ιατρική** προσφέρει τη δυνατότητα στα άτομα να αποκτήσουν την εξωτερική εμφάνιση που επιθυμούν, τροποποιώντας την ατομική τους ταυτότητα κατά το δοκούν και ταυτίζοντας με αυτόν τον τρόπο τη διαχείριση του εαυτού με τη διαχείριση του ατομικού σώματος
- Συχνά ο λόγος για τον οποίο καταφεύγουν τα άτομα στην πλαστική χειρουργική είναι η επίτευξη του κοινωνικά αποδεκτού προτύπου, του ιδανικού της ομορφιάς, και η εξασφάλιση της κοινωνικής αποδοχής

Το άνοιγμα του σώματος

- Με την ανάπτυξη της **γενετικής**, την **αποκωδικοποίηση του γονιδιακού υλικού** και το **γενετικό προγραμματισμό** το άτομο ταυτίζεται με τα γονίδιά του (κλωνοποίηση), αντιμετωπίζεται ως μια βάση δεδομένων, ως ένα σύνολο πληροφοριών, οι οποίες περιγράφουν τόσο τη σύνθεση και την πραγματική του υπόσταση όσο και αυτό που πρόκειται να του συμβεί (νέος δυϊσμός: διαχωρισμός του υποκειμένου από το σώμα του)
- Το σώμα τεμαχίζεται σε ολοένα και μικρότερα κομμάτια που επιδέχονται κάποιου είδους παρέμβασης/ ανακατασκευής, γίνεται ολοένα και πιο διαχειρίσιμο
- Αντιμετωπίζονται τα σώματα στη λογική της τελειότητας και της εξάλειψης κάθε δυσμορφίας ή δυσλειτουργίας, παράγοντας ανυπέρβλητες κοινωνικές διακρίσεις
- Τα γονίδια μπορούν να χρησιμεύσουν και για την ακύρωση της ατομικής ή συλλογικής ευθύνης, εφόσον σε περιπτώσεις εκδήλωσης αντικοινωνικών συμπεριφορών ενδέχεται να φταίει ένα συγκεκριμένο γονίδιο και όχι το άτομο (ο τρόπος με τον οποίο ανατράφηκε ή οι ευρύτερες κοινωνικές συνθήκες στις οποίες εκδηλώθηκε η συμπεριφορά)

Το άνοιγμα του σώματος

- Ασκείται μια νέα μορφή επιτήρησης και ελέγχου του συνόλου των διαστάσεων του ατόμου (έχει χαρτογραφηθεί κάθε πτυχή του ατόμου: σώμα, σκέψεις, συμπεριφορές, ανάγκες, επιθυμίες) = νέα **βιοπολιτική**
- Η εξουσία εκφράζεται όχι διά μέσου της καταπίεσης αλλά μέσω του προσδιορισμού των επιλογών
- Δημιουργείται ένας νέος κοινωνικός διαχωρισμός, μια νέα elite, ανάμεσα σε αυτούς που έχουν επέμβει στα γονίδιά τους και σε αυτούς που δεν έχουν επέμβει
- Μία νέα Ευγονική;

Η εμπορευματοποίηση του σώματος

- Οι στόχοι και η σημασία της ιατρικής μεταμορφώνονται και ενσωματώνονται όλο και περισσότερο στις λειτουργίες του Κράτους
- Το σώμα τεμαχίζεται για να προωθηθούν προϊόντα και επανορθωτικές υπηρεσίες για τα διάφορα μέρη του
- Νέο μέλημα για τον **τρόπο διαχείρισης του νεκρού σώματος** (δωρεά σώματος ή οργάνων)
- Τα μέρη του σώματος αποτελούν αντικείμενα οικονομικής ανταλλαγής, η οποία μεταμφιέζεται και παρουσιάζεται ως κάτι άλλο, όπως αγάπη, ευχαρίστηση, αλtruισμός. Τα μέλη αντιμετωπίζονται ως αντικείμενα προς κτήση

Η εμπορευματοποίηση του σώματος

- **Νέος ορισμός του θανάτου:** δεν προσδιορίζετε από τον απλό άνθρωπο αλλά απαιτείται τεχνική και νομική εξειδίκευση. Τα παραδοσιακά κριτήρια για να πιστοποιηθεί ο θάνατος ήταν η καρδιακή λειτουργία και η αναπνοή. Η πρόοδος στο πεδίο της μηχανικής υποστήριξης και η κατασκευή μιας ζώνης ζωής μετά το κώμα συνδέθηκε με την ανάπτυξη της μεταμοσχευτικής τεχνολογίας: αποτέλεσε την ιδανική συνθήκη για την αφαίρεση οργάνων, αλλά έθεσε το πρόβλημα του προσδιορισμού της ακριβούς ώρας θανάτου. Η έννοια του εγκεφαλικού θανάτου αναπτύχθηκε σε μια προσπάθεια επίλυσης αυτής της δυσκολίας
- Παράδειγμα: ο κατάλογος των εγκλημάτων που επισύρουν τη θανατική ποινή στην Κίνα έχει διευρυνθεί για να καλύψει την αυξανόμενη ζήτηση οργάνων
- Η μεταμοσχευτική χειρουργική είναι ένα μείγμα αλτρουισμού και εμπορίου, επιστήμης και μαγείας, δωρεάς, συναλλαγής και κλοπής, επιλογής και εξαναγκασμού
- Η ροή των οργάνων ακολουθεί τους σύγχρονους δρόμους του κεφαλαίου: από το Νότο στο Βορρά, από τον Τρίτο Κόσμο στον Πρώτο, από τους φτωχούς στους πλούσιους, από τους μαύρους και τους μελαπούς στους λευκούς, από τις γυναίκες στους άνδρες

(Scheper-Hughes, 2004)

Παράλληλα κείμενα

-
1. Balsamo, A. (2004). Στην κόψη του ξυραφιού: κοσμητική χειρουργική και νέες τεχνολογίες απεικόνισης, στο Δ. Μακρυνιώτη, *Τα όρια του σώματος. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις* (σ. 315-332). Αθήνα: Νήσος.
  2. Schepers-Hughes, N. (2004). Το παγκόσμιο εμπόριο ανθρώπινων οργάνων, στο Δ. Μακρυνιώτη, *Τα όρια του σώματος. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις* (σ. 335-357). Αθήνα: Νήσος.